

térképészeti tevékenysége nemzetközi színvonalon állt. Bartha Lajos írása („Mikoviny Sámuel asztrogeodéziai méréseiről”) ezt a véleményt más oldalról is megerősíti. A csillagászati alapon végzett földrajzi helymeghatározásban a francia és angol geodéták jártak elől a 18. század első évtizedeiben, s Mikoviny térképészeti tevékenysége éppen ekkor, 1725 és 1735 között bontakozott ki; altdorfi és nürnbergi tanulmányai során (1721–23) foglalkozott csillagászzal. Legfőbb érdeme az asztrogeodéziai munkálatok elkezdése volt. Sváb János a polihisztor Mikoviny gépészeti oktatómunkáját értékeli („Egy 18. század eleji magyar polihisztor”), Csath Béla előadása pedig a Selmezbányán végzett vízgazdálkodási tevékenységét ismerteti („Mikoviny Sámuel selmezbányai vízgazdálkodási munkálata”). A Selmec környéki tavak kiépítése a 18. század első felében Mikoviny tervei és részben vezetése alapján történt meg. Zsámboki László a selmezbányai tanintézet megalapításának, valamint Mikoviny tanári munkájának jelentőségéről ír: a Habsburg Birodalom első államilag létrehozott és támogatott műszaki felsőoktatási intézményében Mikoviny már a megalakulás évében tanított. Tanítványai közül Josef Karl Hell gépkonstruktőr hidraulikai és aerodinamikai gépei világhírnévre tettek szert („Mikoviny Sámuel és a magyar műszaki felsőoktatás megszületése”).

A pompás kötetet végül a kiállítás anyagából készített válogatás és képanyag zárja.

DUKKON ÁGNES

La France des humanistes. Henri II Estienne, éditeur et écrivain. Par Judith KECSKEMÉTI, Bénédicte BOUDOU et Hélène CAZES. Étude préliminaire par Hélène CAZES. Préface de Jean CÉARD. Sous la direction de Jean CÉARD. [Europa Humanistica.] Brepols Publishers n. v., Turnhout, Belgium, 2003. LXVIII+764 l.

Egy nagy szerelem vált valóra akkor, amikor Kecskeméti Judit megszervezte, és jelentős részben maga végre is hajtotta az Henri II Estienne

(1528/1531–1598) kiadói és tudományos tevékenységét bemutató vaskos dokumentumkötet sajtó alá rendezését. A könyv tartalma: előszavak, ajánlások, ugyanakkor tartalmukat tekintve tudományos esszék, filológiai hitvallások (ars philologica), a 16. századi értelmiségi lét hétköznapijait és ünnepeit megközelíthetővé tevő latin és görög szövegek gyűjteménye.

A műfaj nem ismeretlen. Több nagyobb gyűjtemény is napvilágot látott már (talán a legizgalmasabbak Erasmus Roterodamus, vagy Jacques Lefèvre d'Étaples előszavai), a szakirodalomban számon tartunk klasszikust (SCHOTTENLOHER, Karl: *Die Widmungsvorrede im Buch des 16. Jahrhunderts*. Münster, 1953), és fiatal történész munkáját is (VOGEL, Sabine: *Kulturtransfer in der frühen Neuzeit. Die Vorworte der Lyoner Drucke des 16. Jahrhunderts*. Tübingen, 1999). Kecskeméti Judit is az előszavak vizsgálatának művelődéstörténeti jelentőségéről beszélt a magyar szakembereknek Szegeden 1999-ben (J. K.: *Viri humanissimi*. Szeged, 1999. /Lectura 4./)

Kecskeméti Judit kezdeményezte azt a programot is, amelynek keretén belül a republica litteraria bemutatása az előszavak rendszeres összegyűjtésével és jegyzetelt kiadásával folyik. A program háttérintézménye, K. J. egykori munkahelye, a CNRS (Institut de Recherche et d'histoire des Textes, Paris.) A program és a sorozat címe: „Europa humanistica. Les humanistes transmetteurs des textes”. A sorozatban szerepelni fog mindenki, aki 1600 előtt született, és 1500 előtt keletkezett szöveget kiadott, fordított, jelentős apparátussal interpretált (a „transmissio” bármely tevékenységi részét művelte). Az Europa Humanistica-program keretében megjelen első kötet (*La France des humanistes. Hellenistes I*. Brepols, Turnhout, Belgium, 1999.) 12 francia, illetve Franciaországban tevékenykedő humanista működésével foglalkozott. Az életrajzi bevezetőket az általuk kiadott művek (szövegkiadások, fordítások) kronológiai rendben haladó felsorolása követte bibliográfia megadásával. A kötet jelentősége a kiadott szövegekhez kapcsolódó egykori kiadói, szerzői előszók, ajánlások, versek stb. mellékelésében, tehát az akkori műhe-

lyekben folyó filológia munkálatok és a korra vonatkozó művelődéstörténeti adalékok közzétételében állt.

Kecskeméti Judit végezte javarészt az első kötet munkáit is. Mostani kötetét azonban mégis az IRHT támogatása nélkül, önállóan állította össze néhány munkatárs segítségével. Jean Céard a kötethez írt előszóban kiemeli Henri II Estienne-nek (nagyapja után ezen a néven a családban a második) a szövegek továbbadásában nyújtott szerepét. A Platón-kedvelők számára Stephanusként ismert tudós szemei előtt mindig az a cél lebegett, hogy eredeti szöveg, vagy fordítás közzétételével mások számára is hozzáférhetővé tegye az antik szerzők műveit. Érthetővé válik ez abból is, hogy könyveit több alkalommal a „görög kultúra kedvelőinek” ajánlja. Estienne tudományos tevékenységének megismeréséhez Hélène Cazes bevezető tanulmánya nyújt eligazodást. A kiadó, a kritikus, a tipográfus, a kéziratgyűjtő tudós életének meghatározó mozzanatait találóan megválasztott forrásokkal tárja elénk a gyermekévektől kezdve. A klasszikus szerzőket kiadó híres nyomdászcsaládban a görög nyelv ismerete magától értetődő volt. Robert Estienne, az apa meghatározó szerepet játszott abban, hogy gyermeke figyelme az auctorok felé forduljon. Az ifjú és tehetséges Estienne korán és gyorsan megismerkedett a görög történetírók és lírikusok nyelvvel. Kialakuló filológusi becsúráját Robert eredményei is ösztönözték. Szó esik Conrad Gesner és Joachim Camerarius iránti barátságáról, ifjúkori példaképeiről és utazásain szerzett élményeiről, amelyeket színes anekdoták formájában oszt meg velünk előszavaiban. Életének nemcsak személyes és családi vonatkozású mozzanatai bontakoznak ki előttünk. Megismerjük a Franciaországban dúló polgárháborús állapotok és hugenottáldözés miatt érzett fájdalomait, és a családot befogadó Genf iránti nagybecsülését is. Estienne számos műve közül kiemelkedik a *Thesaurus Graecae linguae* (1572). Az ötkötetes szótár elkészítéséhez 12 évre volt szükség, de a betűszedő segéd árulása miatt Estienne-t hatalmas anyagi és erkölcsi kár érte. A tanulmány Estienne öregkori elkeseredésének egyik okát ebben látja. Talán Estienne nehéz ter-

mészete is hozzájárulhatott későbbi kiábrándultságához.

Estienne kritikus szemmel figyelte mások szövegkiadásait, és a hiányos ismeretek és felkészületlenség következtében keletkezett nyelvi hibákat senkinek sem bocsátotta meg. Észrevételeiről az előszavak is tanúskodnak, így nem csoda, ha a bírálataiban nem fukarkodó tudós-nak öregkorára kevés barátja maradt. Kritikái nemcsak kortársait érintették, elmarasztalást kap Lorenzo Valla a Thukydidés-, Angelo Poliziano a Hérodianos- és Ognibene da Lonigo a Xenophón-fordításért. 1567-ben megjelent orvosi szövegeket tartalmazó kiadásában Estienne Aldus Manutiust marasztalja el hanyagsága miatt. Szakmai észrevételei nem kímélik Erasmus és Budé fordításait sem. Rendkívül nagy hibának tartja a kéziratos szövegekben található, már javíthatatlan hibákat. Ezek általában a másoló felkészületlenségéből származnak, ezért sokkal súlyosabbak, mint a nyomdában elkövetett betűtévesztések. Az előszavak számos alkalommal saját filológiai módszereit tárják elénk. Hérodotos- és Ktésias-kiadásában (1592) alfejezeteket hoz létre azért, hogy ezzel megkönnyítse az olvasást. Latin nyelvű Hérodotos-kiadásában (1566) dölten szedi azokat a szavakat, amelyek nincsenek benne az eredeti görög szövegben. A szövegtani problémák taglalása közben Estienne több alkalommal is dicséri a francia nyelv szépségét. A sokoldalú tudós nemcsak prózában szól olvasóihoz, hanem latin, görög és francia nyelvű versekben is.

A terjedelmes életrajzi bevezető után az Estienne által, vagy a közreműködésével kiadott művek kronológiai rendje (1554–1598) következik, egyértelmű utalásokkal arra nézve, ha újra kiadott, illetve ha más személy által kiadott műről van szó. A felhasznált szakirodalom említése után kezdődik a művek időrendben haladó ismertetése. A címek leírását az adott kötetekben található ajánlások, bevezetők és egyéb, az auctor szövegén kívüli adalékok követik. A hatalmas életmű vizsgálatában, a különféle adatok utáni keresésben nagy segítséget jelentenek a könyv végén található mutatók. Az Estienne személyéhez köthető művek (kiadás, előszó írása, fordítás, kommentárok és jegyzetek készítése) felsorolása az

antológiákkal kezdődik, majd Estienne bibliakiadásaival folytatódik. A nyomtatásban megjelent művek szerzőit két regiszter is tartalmazza, így nemcsak az önállóan, hanem a gyűjteményekben megjelent szerzőkre is rá tudunk találni. Külön mutató tartalmazza azon egyéb művek (tehát nem antik szerzők szövegeinek kiadása) felsorolását, amelyeknek előszavai megtalálhatóak a kötetben. Az Estienne által kiadott művek fordítóiáról, illetve az Estienne által közzéadott szövegek kiadóiáról, kommentátorairól is mutató áll rendelkezésünkre. Index tartalmazza az ajánlások címetjeit, illetve a mások által írt ajánlások szerzőit is. A görög és latin nyelvű impresszumok, a francia nyelvű magyarázatok és tartalmi összefoglalók tipográfiai elrendezése tetszetős, a gazdag anyagot könnyedén át lehet tekinteni a formás kötetben.

Estienne-t 1569–1584 között Crato von Craftheim, II. Miksa császár orvosa látta el Magyarországról szóló tudósításokkal. A tudós és Magyarország közötti kapcsolat egyes mozzanatait a kötetben is megtaláljuk. Mint tudjuk, ismeretség fűzte Zsámboki Jánoshoz. A humanista polihisztor tanulmányainak egy részét Párizsban végezte, később pedig kiterjedt levelezést folytatott francia tudósokkal. Bár szövegkiadói tevékenységében fontosabb partnerei voltak Christoph Plantin és Johannes Oporinus, de Estienne-nel is szakmai kapcsolatban állt, aki Zsámbokinak ajánlotta az 1577-ben megjelent Pseudo-Cicero dialógusát. A magyarság iránti szimpátiát is talán a magyar tudós ébresztette fel Estienne-ben. 1594-ben megjelent buzdító beszédében, amelyet II. Rudolf császárhoz és a birodalom rendjeihez címzett, megemlékezik a törököktől sújtott Magyarország siralmas sorsáról, és az Európát fenyegető hatalom elleni összefogásra és harcra szólít fel. Egyéb műveiben is találunk hazánkat érő utalásokat. Rétorikai műveket tartalmazó antológiája (1575) elején szóvá teszi, hogy háborúban nem lehet művelni az ékesszólást. Később tapasztalatai a 16. századi franciaországi vallásháborúból származnak. Ehhez kapcsolódva egy közelebről nem ismert magyarral folytatott beszélgetésére utal, aki pedig Magyarország siralmas állapotáról számolt be neki. Egy másik hazán-

kat érintő adat kellemesebb hírről tájékoztat: Hérodotos-kiadása (1595) előszavában Friedrich Sylburg elnézést kér Estienne-től, amiért azt Estienne javításaival és jegyzeteivel együtt újra megjelentette. Sylburg nyomós menetségként hozza fel, hogy észak-magyarországi és cseh tudós férfiak, könyvgyűjtők sürgető kérésére járt el így.

A nemzetközi szakirodalomban Henri Estienne életművéről már számtalan tanulmány jelent meg, de az utóbbi két évszázadban átfogó mű nem született. Örülünk, hogy az Európa könyvtáiraiban szétszórta található könyvek adatait, előszavait és az ajánlásokat mostantól egy jól szerkesztett kötetben egy helyen találhatjuk meg.

EKLER PÉTER

Rypson, Piotr: Piramidy słonca labirynty. Poezja wizualna w Polsce od XVI. do XVIII. wieku. Warszawa, Wydawnictwo Neriton, 2002. 351 l.

Piotr Rypson, a lengyel képvers kutatója ebben a könyvében arra vállalkozott, hogy hazája látható költészete kultúrájának a múltját a 16. századtól egészen a 18. század végéig olvasóinak bemutassa. Bizonyára nem ismeretes, hogy a lengyel és a magyar képvers múltja között néhány találkozópontra található, s ezt éppen ennek a kiváló lengyel kutatónak a könyve bizonyítja a legfényesebben.

Az európai képvers múltjával foglalkozó könyvek sora az elmúlt évtizedekben örvedetesen megsaporodott. Nyitotta a sort Giovanni Pozzi, aki ennek a műfajnak itáliai gazdag múltjáról számolt be könyvében (*La parola dipinta*, 1981.), Aczél Géza a magyar képvers jelenére és múltjára hívta fel a figyelmet már 1984-ben (*Képversek*, 1984.). Dick Higgins könyve (*Pattern Poetry. Guide to an Unknown Literature*, 1987.) ezek után jelent meg, amelyben a szerző sorra veszi az európai-ázsiai képvers-termést, s valamennyi ország e téren művelt kultúráját mutatja be. Így többek között sort kerít a 17–18. századi magyar képvers történetére is. 1987-ben a wölfenbütteli Herzog August Bibliothek a régi és